

Nagytagyosi észlelőhétvége

A magyar csillagászat történetének egyik meghatározó személyisége Konkoly Thege Miklós (1842–1916). Észlelőként, műszerfejlesztőként, csillagvizsgáló-alapítóként, bőkezű mecénásként egyaránt példaként lehet állítani a mai Magyarországon. Az ógyallai csillagvizsgáló létrehozásával, majd 1899-es államosításával máig hatóan meghatározta a hazai hivatásos csillagászat fejlődését. A magyarországi meteorológusok is hálával gondolhatnak Konkolyra, hiszen az észlelőhálózat fejlesztése mellett a tudományág feltételeinek jelentős bővítését is lehetővé tette, és az ő igazgatósága alatt jött létre a Meteorológiai Intézet Kitaibel Pál utcai székháza. Konkoly 1890 és 1911 között állt a Magyar Meteorológiai és Földmágnassági Intézet élén – ez volt az intézmény látványos fejlődésének időszaka.

Konkoly ógyallai csillagvizsgálójáról szinte mindenki hallott már, aki kicsit is érdeklődik a magyarországi csillagászat története iránt. Létezett azonban egy másik, sokkal kisebb léptékű csillagvizsgálója is, amelyről azonban sokkal kevesebben tudnak. Ma már a Környéhez tartozó Nagytagyospusztalakosai sem, pedig szűk egy évtizeden át itt állt Konkoly Thege Miklós kis „hétvégi csillagvizsgálója”. Az időszedő tudós az 1900-as évek elejétől egyre többet tartózkodott a nagytagyosi családi birtokon, és édesanyja 1903. évi elhunytát követően komoly meteorológiai obszervatóriumot hozott létre, valamint egy kisebb csillagvizsgáló-épületet is létesített.

A nagytagyosi meteorológiai obszervatóriumot felszereltsége alapján a legjelentősebb ilyen intézmények közé sorolták, ámbar csak 1912-ig folytak itt rendszeres észlelések. A kis csillagvizsgálót pedig még ma is szívesen elfogadná bármelyik amatőr csillagász. Habár „csak” 100/1000-es refraktor lakott a szépen kialakított dobkupola alatt (a Merz-objektív felhasználásával maga Konkoly építette

meg a szépen kialakított kis műszert), de mind a kupola, mind a főműszer kialakítása mintaszerű volt. A kis távcső tartozékai között 24 különféle okulárt, napokulárt, protuberancia-spektroszkópot, fotókamerát is találunk. Számos szép napfolt- és bolygórajz készült ezzel a műszerrel, az észlelésekről Az Időjárás c. meteorológiai-csillagászati folyóiratból, illetve a Konkoly-alapítványú Obszervatórium kisebb kiadványaiból értesülhetünk.

Az 1905-ös képen a meteoroszkóppal Konkoly Thege Miklós áll, tőle balra Massány Ernő, jobbra ifj. Konkoly Thege Miklós és Büky Aurél. A 2016-os képen a meteoroszkóp mellett Bartha Lajos csillagászat-történész áll, balra Kiss László, az MTA CSFK Konkoly Thege Miklós Csillagászati Intézet igazgatója, jobbra Ivan Dorotovič, az ógyallai Szlovák Központi Csillagvizsgáló munkatársa és Marián Vidovenc, a Szlovák Központi Csillagvizsgáló főigazgatója ül

A legjelentősebb észlelések azonban nem távcsővel, hanem szabad szemmel történtek

Nagytagyoson. A jelentősebb nyári rajok alkalmával rendszeressé váltak az Ógyalla és Nagytagyos közötti „korrespondáló”, vagyis szimultán meteorészlelések. Elődeink nem csillagterképre rajzolták a hullócsillagok nyomát, hanem meteoroszkóp segítségével állapították meg a hullók feltűnési és eltűnési pontjait – a mindkét helyről észlelt meteorokra pedig pályaszámításokat is végeztek.

Konkoly Thege Miklós élete alkonyán fokozatosan felszámolta a nagytagyosi csillagvizsgálót, annak teljes felszerelését és magát a dobkupolás épületet is a pannonhalmi gimnáziumnak adományozta azzal a kikötéssel, hogy oktató csillagdat hozzanak létre Szent Márton hegyén. Nem rajta múlt, hogy ebből semmi sem valósult meg.

Bartha Lajos megkoszorúzza a nagytagyosi emléktáblát KISS Benjamin segítségével

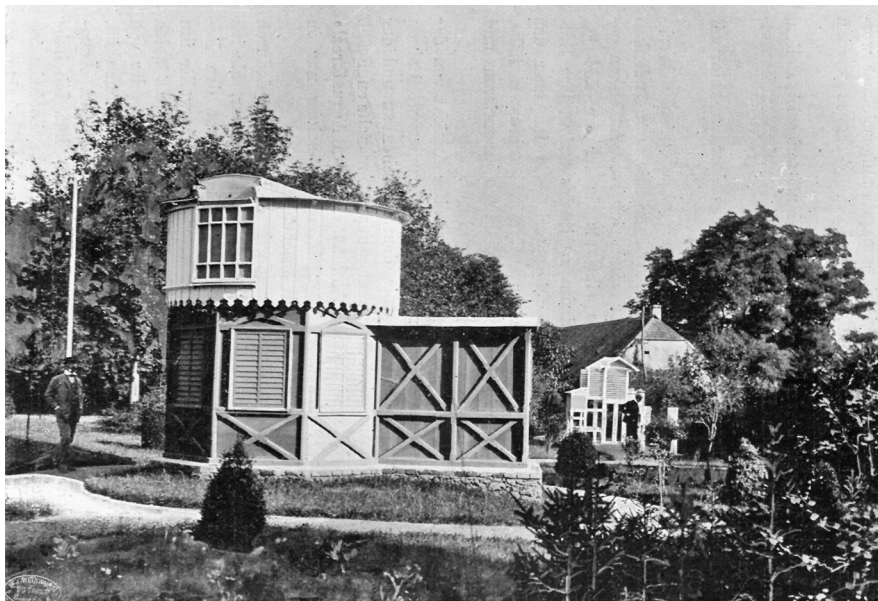
Ógyallán mintaszerűen ápolják Konkoly Thege Miklós emlékét. Emléktáblák ismeretik Konkoly itteni tevékenységét, de egész alakos szobrot is kapott a tudós. Magyarországon még van bőven adósságunk ezen a téren – ebből az adósságból törlesztettünk egy keveset a május 6–8. között megtartott nagytagyosi Konkoly-észlelőhétvégén. A száz évvel ezelőtti obszervatóri-

umnak ma már nyomát sem találjuk, nem csoda, hogy a tagyosi emlékezetből is kikopt. Inkább emlékeznek a közeli Erdőtagyos csillagvizsgálójára, ahol Posztoczy Károly privát intézménye 1914 és 1963 között működött. Nagy szerencse, hogy Posztoczy csillagvizsgálójának műszerállománya szinte sértetlenül átvészelt az elmúlt fél évszázadot. Jelenleg a tatai Posztoczy Károly Csillagvizsgálóban őrzik az értékes gyűjteményt, melynek egyes darabjai még ma is mindennapos használatban szolgálják az ismeretterjesztést.

A májusi észlelőhétvégének a Vitéz Dinnyés Zsigmond Református Konferenciatelep adott otthont. A nemrég felújított kúria kisebb csoportok fogadására is alkalmas, a mi csapatunkat is szívesen fogadta Szemeti Ferenc lelkipásztor, aki sokat tett a Dinnyés-kúria felújításáért.

Hétvégi programunkat tehát ebben a kúriában tartottuk (eredetileg ez is Konkoly-birtok volt), néhány száz méternyire Konkoly Thege Miklós egykori „úrilakától”, amint azt a megelőző századfordulón volt szokás mondani. Megvan az az épület is, azonban alaposan átalakították, több kisebb lakást alakítottak ki benne, mára csak lépcsőfeljárójáról lehet felismerni.

Nagytagyosi hétvégénket bizakodó hangulatban kezdtük, hiszen verőfényes, derült, nyáriás időben érkeztünk meg a helyszínre. Az első estét sokan távcsövezéssel töltöttük, a legnagyobb érdeklődés Posztoczy Károly egykori műszerét, a 3 hüvelykes Fritsch-Prokesch-refraktort övezte. A tatai csillagvizsgáló egyik büszkeségét Nagy Sándor hozta el Nagytagyosra. Az évszázados távcső képalkotása korához képest meglehetősen jó, élvezettel szemléljük a Jupiter részleteit és más tavaszi célpontokat. A szép műszer cipelése már kevesebb élvezettel járt: ki gondolná, hogy egy 9 centiméteres refraktor áthelyezéséhez három emberre van szükség? A masszív szerkezet talán egy mázsát is nyomhat. Mindenesetre igen szilárd alkotmány, amit észlelés közben is tapasztalunk, hiszen az állványzat szinte rezgésmentes. A hétvége egyik célja volt a régi műsze-

Konkoly Thege Miklós nagyatagosi csillagvizsgálója 1910 körül

rekkel való ismerkedés. Nagy sikere volt a Posztoczky-hagyatékából származó meteoroszkópnak (ebből a különlegességéből nem sok példány maradt fenn), amit inkább érdekességnek tekintettünk – a tervektől eltérően senki se próbálta ki meteorészlelésre. Annál is inkább, mert éjfélre befelhősödött, és a változékony időjárás másnap is folytatódott.

A régi műszerek sorában egy XIX. századi Hughes-féle szekestáns és Konkoly utazótávcsöve mindenképp említést érdemel. Utóbbi egy egész cikket is megérdemelne! Az 5 cm-es kisrefraktor minden porcikájában igazi mestermű. A praktikus hordlájában bizonyára sok utazására magával vitte Konkoly, hogy egy kis „szabadidős távcsövezéssel” múlassa az időt, vagy akár kivetítse a Napot, és ellenőrizze a napfolttevékenység pillanatnyi állapotát. Egy további műszerritkaságot is megcsodálhattunk, Posztoczky Károly egykori protuberancia-spektroszkópját, amelyet erdőtagyosi magánccsillagvizsgálójában használt.

Május 7-én átalakultunk emléküléssé, újabb vendégek érkeztek a kúriába. Az előadások

sorát Kiss László, az MTA CSFK Konkoly Thege Miklós Csillagászati Intézet igazgatója nyitotta. A Konkoly Observatórium – száz évvel Konkoly után című előadást hallgatva eltűnődhettünk, milyen hatalmas mértékben fejlődött a csillagászat és a műszertechnika egy évszázad alatt. Nem tudhatjuk, Konkoly miként vélekedett volna a mai kutatásokról de valószínűleg megragadta volna képzeletét a Schmidt-távcső hatalmas látómezeje és az egyre hatékonyabb kamerák világa, de leginkább talán Pál András Légyszem-projektje keltette volna fel érdeklődését.

Az ógyallai csillagvizsgáló jelenlegi tevékenységéről tartott ismertető Marián Vidovenec és Ivan Dorotovič (előadásuk címe: „Dr. Konkoly Thege Miklós történelmi üzenete a mai ógyallai csillagászatnak”). A Szlovák Központi Csillagvizsgáló 1962 óta üzemel ezen a néven, bő két évtizednyi tetszhalál után költözött vissza a csillagászat a Konkoly-féle csillagvizsgálóba. Az intézmény főként kulturális és oktatási feladatokat lát el, de jelentős napfizikai kutatásokat is folytatnak Ógyallán. Tehetséggondozással

Az emlékülés résztvevői a nagytagyosi Dinnyés-kúria előtt

is foglalkoznak, nyári ifjúsági táborokat szerveznek, melyeken Magyarországról is több ízben fogadtak már résztvevőket.

Következő előadónk Keszthelyi Sándor volt, aki az egykori erdőtagyosi 127 mm-es Reinfelder-refraktor vándorlását és tulajdonosváltásait követte nyomon. Bartha Lajos hosszabb lélegzetű előadásában Konkoly életútját tekintette át (Egy mindenkéért – Konkoly Thege Miklós emlékezete). Egy olyan személy életét mutatta be, aki Széchenyi példájára azt nézte, mit adhat a hazának. Az utolsó előadást e sorok írója tartotta a nagytagyosi obszervatóriumról. Az előadáshoz kapcsolódó Konkoly-kiállítást (melynek törzanyagát a Magyar Tudományörteneti Intézet készítette) a hétvége során megtekinthették a résztvevők.

Az előadásokat követően avattuk fel az új emléktáblát, amely Konkoly nagytagyosi obszervatóriumára emlékezteti az utókort. A rövid avatóbeszédet Bartha Lajos tartotta, majd fiatal résztvevőnk, Kiss Benjámin segítségével megkoszorúzta az emléktáblát.

A csoportkép elkészülte után jóízűen megébédeltünk – szükség is volt az energiára, hiszen a délutáni program gyalogtúra volt, az erdőtagyosi csillagvizsgáló maradványait kerestük fel. Kovaliczky István irányításával az erdő szélén találtunk rá az egykori műszerpillérekre, majd a Posztoczky-kúria helyét is felkerestük. Az emlékidézést némiképp megzavarta az időjárás: alaposan megáztunk egy hirtelen támadt nyáris záporban. Hazafelé kissé kalandosan alakult a túra, a felázott talajon nem volt könnyű egyensúlyozni.

Második esténken már nem volt mód távcsövezésre. Beszélgettünk a régi időről, az amatőrmozgalomról és arról, hogy bő száz évvel Konkoly Thege Miklós után talán valamennyire sikerült megidézni a nagytagyosi szép napokat.

A szervezőmunkáért köszönet illeti Kovaliczky Istvánt és a Nagy Sándort, a tatai Posztoczky Károly Csillagvizsgáló munkatársait.

Mizser Attila